

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейські економічні структури, формування єдиного інформаційного простору, безперервні зміни в технологіях на ринку праці та збуту впливають на характер вимог, що пред'являються до якості підготовки професійних кадрів. Одне слово, в сучасних умовах затребуваний компетентний фахівець, який володіє гнучкістю, мобільністю, конкурентоспроможністю на ринку праці та професій. Відповідно це вимагає перебудови професійної підготовки студентів у вищих навчальних закладах, створення цілісної, комплексної педагогічної технології, яка передбачала б формування загальнонаукових, спеціальних знань, умінь і навичок майбутніх спеціалістів для народного господарства. Але, разом з тим, спостерігаються протиріччя між потребою держави у формуванні фахівця-професіонала, здатного до рефлексії, постійного самовдосконалення протягом усієї професійної кар'єри, й вузько функціональним підходом до його професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти професійної освіти в сучасних умовах розглянуті у працях А.Вербницького, С.Вітвіцької, Б.Запесоцького, В.Зінченка, Н.Розова, П.Щедровицького та ін. Проблеми готовності фахівців присвячені дослідження Г.Анопова, С.Архангальського, Ю.Кулюткіна, В.Сластьоніна, Б.Сосновського, Г.Суходольського, Н.Тализіної, В.Щадрікова та ін. Закономірностям професійної діяльності та її системогенезу присвячені роботи З.Геллерштейна, Є.Клімова, К.Платонова, В.Щадрікова та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розкрити зміст поняття „професійна компетентність особистості”, охарактеризувати структуру професійної компетентності майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна компетентність, на нашу думку, є інтегральним утворенням особистості та виявляється у її знаннях, уміннях, навичках, досвіді, особистісних властивостях, які обумовлюють готовність індивіда до виконання професійної діяльності. Професійне становлення особистості включає такі основні етапи: професійне самовизначення, професійну діяльність, фахове зростання в обраній сфері, формування професійної компетентності. Суттєву роль у формуванні професійної компетентності відіграє ціннісно-смилова сфера фахівця. Це пояснюється тим, що професійна діяльність належить до числа основних засобів побудови власного життєвого шляху особистості. Разом з тим, побудова такого шляху буде успішною за умови, коли професійна діяльність набуде особистісного смислу. Професійна компетентність передбачає сформованість у людини внутрішньої мотивації до якісного виконання нею професійних завдань, наявність професійних цінностей.

На думку, С.Бондар, „... компетентність – це здатність особистості діяти. Але жодна людина не діятиме, якщо вона особистісно не зацікавлена в цьому. Природна компетентність така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої зацікавленості в даному виді діяльності... отже, цінності є основою будь-яких компетенцій” [2, с. 8-9]. Аби професійна діяльність посіла належне місце в ієрархії особистих цінностей, вкрай важливо, щоб з ранніх етапів професійного становлення студенти почали рефлексію свого смислового простору, побачили його зв'язки з цілями й завданнями майбутньої професії, а також були залучені в спеціально організовану роботу з розвитку своїх смислових орієнтирів. Слід якісно міняти форми навчально-виховного процесу у вищій школі в напрямі вільного переходу від власне навчання до професійного самовираження в реальних умовах трудової діяльності [1, с. 254].

Програма формування у студентів ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності включає, за І. Бехом, складання студентом „образу себе-як-професіонала” [1, с. 268-269]. Складання „образу себе-як-професіонала” є ключовим, оскільки вироблення образу майбутньої професійної діяльності та образу себе в ній задає перспективу власного становлення майбутнього фахівця й підвищує цінність обраного професійного шляху. Мисленнєве перенесення себе у майбутнє і створення „образу себе-як-професіонала” здійснюється з опорою на активну уяву, яскравість й детальну пророблюваність уявлюваного образу. В образ майбутньої професійної діяльності студенту потрібно внести відомі знання про себе, про свої здібності, особистісні риси, психофізіологічні особливості та їх відповідність обраній професії.

Професійна підготовка студента повинна передбачати формування у нього професійно-значущих особистісних якостей, необхідних для виконання професійної діяльності (ініціативи, співробітництва, здатності працювати у групі, комунікативних здібностей, уміння навчатися, логічно мислити, відбирати і використовувати інформацію, розв'язувати проблемні ситуації, вибирати оптимальні стратегії поведінки).

Наряду з поняттям „компетентність” досить часто вченими вживається поняття „компетенція”. Результати вивчення наукових праць свідчать про розмаїття взаємовідношень між ними. Зокрема, О.Хуторський під дефініцією „компетенція” розуміє сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються відповідно до певного кола предметів і процесів й необхідні для якісної продуктивної діяльності щодо них, а компетентність виявляється в оволодінні людиною відповідною компетенцією, що ґрунтується на особистісному ставленні до неї й предмету діяльності [4, с. 65-79].

На думку В.Щадрікова, „...відмінності спостерігаються у компетентності як актуальній якості особистості та предметній наповнюваності компетенцій як системних новоутворень, якостей особистості” [5, с. 30]. В даному випадку мова йде про компетентність як результат опанування людиною знаннями, уміннями, певним досвідом та акцентується увага на тому, якими мають бути ці

знання, вміння, досвід. Але якщо розглядаються компетенції як особистісні новоутворення, то на передній план виступають вимоги до підготовки фахівця (властивості, якості, потенційні здібності), взаємозв'язок знань, умінь та досвіду.

Компетентність виявляється у здатності людини вирішувати професійні завдання, які потребують наявності реальних знань, умінь, навичок, досвіду. Вона виражається у практичній професійній діяльності особистості як системна характеристика й має певну структуру. Компетентність може бути виміряна кількісно, наприклад, за допомогою виокремлених рівнів, або якісно (методологічно, технологічно, соціально тощо). Компетенція виявляється у просторі соціально-психологічного впливу, визначається посадою, соціальним статусом, службовими функціями фахівця.

Відтак, можна стверджувати, що компетентність є сукупністю професійних знань, умінь, способів виконання професійної діяльності, а компетенція включає сукупність певних прав, службових обов'язків працівника, які він уповноважений вирішувати. Компетенції фахівця визначаються нормативними документами організації.

Професійна компетентність особистості включає: соціально-правову компетенцію (уміння взаємодіяти із соціальними інститутами та людьми); спеціальну компетенцію (готовність до самостійного виконання професійної діяльності); персональну компетенцію (здатність до підвищення професійної кваліфікації); аутокомпетентність (адекватні уявлення про власні соціально-психологічні характеристики); професійно-значущі якості особистості, що визначають продуктивність діяльності, які є багатофункціональними, а кожна спеціальність має їх власний набір [3, с. 47]. До цього переліку, на нашу думку, доцільно внести таку ключову компетенцію, як компетенцію самоосвіти, яка б сприяла самовдосконаленню, саморозвитку фахівця, активізувала його готовність до самостійного отримання і поповнення знань.

Оскільки професійна компетентність особистості є складною структурою, що інтегрує низку взаємообумовлюючих і взаємозалежних компонентів, її необхідно розглядати з точки зору системного підходу. Система формування професійної компетентності майбутніх фахівців має чітку структуру, основними компонентами якої є: цільовий, змістовий, технологічний, результативний.

Цільовий компонент (включає мету та завдання). Мета визначає систему професійної підготовки, її характер, головні принципи організації педагогічної діяльності. Мета відповідно декомпонується у завданнях.

Змістовий компонент системи формування професійної компетентності майбутніх фахівців можна представити взаємопов'язаними і взаємозумовлюючими елементами: когнітивним – оволодіння студентами фундаментальними і прикладними спеціальними знаннями, розвиток у них здатності передбачати і приймати рішення; емоційно-ціннісним – включає особистісну цінність обраної професійної діяльності, можливості самовираження в ній, наділення її змістом власного існування. Ця складова

розглядає обрану діяльність як основну сферу професійної й особистісної самореалізації; операційно-діяльнісним, що віддзеркалює ступінь сформованості у майбутніх фахівців професійних умінь і навичок, особистісних якостей. Кожному з них відповідає певна група робочих функцій. Реалізація інформаційної функції передбачає оволодіння студентами професійними знаннями, досвідом професійної, творчої діяльності. Спонукальна функція визначає зміст ціннісних орієнтацій, мотиваційної сфери студентів, формування у них мотивів професійної діяльності (мотивів розуміння призначення професії; мотивів вияву особистості у професії: розвитку, індивідуалізації та самореалізації; мотивів соціального співробітництва й міжособистісного спілкування у професії). Діяльність викладачів спрямована на формування у студентів професійних умінь і навичок, професійно-значущих якостей, готовності адаптуватися до професійного середовища, забезпечуючи тим самим, конкурентоздатність на ринку праці, реалізує діяльнісну функцію. Виокремлені функції взаємопов'язані між собою та складають основу формування професійної компетентності майбутнього фахівця.

Технологічний компонент відображає динаміку взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу і репрезентується у технологічному забезпеченні (технологіях, формах, методах, засобах), принципах, педагогічних умовах.

Зокрема, суттєвими структурними елементами системи є: цілеспрямована організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів у різних формах навчальної і позааудиторної діяльності з метою усвідомлення юнаками і дівчатами сутності й змісту професійної діяльності як їхньої особистісної цінності, накопичення досвіду професійних умінь і навичок; організація науково-методичної роботи з викладачами задля підвищення їхньої компетентності щодо формування професійних знань, умінь студентів.

Система формування професійної компетентності майбутніх фахівців побудована на принципах: науковості (професійна підготовка студентів, дієвість набутих знань залежить від відповідності навчальних планів і програм рівню соціального, науково-технічного прогресу, підкріплення набутих професійних знань практикою, міжпредметними зв'язками), зв'язку теорії з практикою (розуміння студентами значення отриманих теоретичних знань у майбутній професійній діяльності, уміле застосування набутих теоретичних знань у процесі виконання практичних завдань виробничого характеру), систематичності й послідовності (знання, уміння, навички студентів необхідно формувати системно, в певному порядку, щоб кожний елемент навчального матеріалу логічно пов'язувався з іншим, а нові знання спиралися на набуті раніше і створювали фундамент для засвоєння наступних знань; систематичність виявляється у встановленні доцільних внутріпредметних, міжпредметних зв'язків, зв'язків теоретичного й виробничого навчання, а також зв'язків між окремими темами й розділами кожного предмета професійно-технічного циклу), професійної спрямованості (встановлення міжпредметних зв'язків між загальноосвітніми, загальнотехнічними, фундаментальними дисциплінами і практичною виробничою освітою),

свідомості й активності (справжню суть професійної підготовки фахівця складають глибоко і самостійно осмислені знання, набуті шляхом інтенсивної власної розумової діяльності; свідоме засвоєння знань студентами залежить від мотивів навчання, рівня і характеру навчально-пізнавальної активності студентів, застосованих викладачем форм, методів і засобів навчальної діяльності).

Складниками технологічного компонента є педагогічні умови: створення позитивного, емоційно-сприятливого освітнього середовища шляхом організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії його учасників; усвідомлення студентами значущості майбутньої професійної діяльності, проектування змісту професійної підготовки із застосуванням активних технологій, форм, методів навчання, що ґрунтуються на принципах науковості, зв'язку теорії з практикою, систематичності й послідовності, професійної спрямованості, свідомості й активності; спрямування змістового забезпечення процесу професійної підготовки студентів на формування та розвиток у них професійно-значущих особистісних якостей; орієнтація змісту та форм самостійної роботи на залучення студентів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності, самокорекції та самоконтролю.

Результативний компонент формування професійної компетентності майбутніх фахівців синтезує реальні показники її ефективності, що передбачають ступінь досягнення поставлених цілей і суттєві зміни, що характеризують якісний і кількісний аспекти функціонування навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Висновки. Таким чином, професійна компетентність особистості є поєднанням такого рівня сформованості професійних знань, практичних умінь, професійно-значущих особистісних якостей у діяльності конкретної людини, яка дає їй змогу постійно забезпечувати високий кінцевий результат, досягати ефективної організації особистої й колективної праці, брати на себе відповідальність за власні рішення. Вона є результатом ґрунтовної базової підготовки фахівця, безперервного підвищення професійного рівня та виявляється у готовності людини ефективно виконувати свої посадові та фахові обов'язки.

Напрями подальшого дослідження може бути розробка елементів системи удосконалення професійної компетентності майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади / І.Д.Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С.Бондар. – Біологія і хімія в школі. – 2003. – №2. – С.8-9.
3. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход / Э.Ф.Зеер // Образование и наука. – 2004. – №7. – С. 47.

4. Хуторской А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций / А.В.Хуторской // Инновации в общеобразовательной школе. методы обучения: сб.науч.трудов / под. ред. А.В.Хуторского. – М., 2006. – С. 65-79.
5. Щадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход / В.Д.Щадриков // Высшее образование сегодня. – 2004. – №8. – С. 30.

АНОТАЦІЯ

Тернопільська В.І. Структура професійної компетентності майбутнього фахівця. У статті, на основі аналізу наукової літератури, розкривається зміст поняття „професійна компетентність особистості”. Характеризуються основні структурні елементи професійної компетентності майбутнього фахівця: мета, змістові компоненти, принципи, педагогічні умови, організаційні форми, методи, результат.

Ключові слова: студент, майбутній фахівець, професійна компетентність, формування, структурні компоненти.

АННОТАЦИЯ

Тернопольская В.И. Структура профессиональной компетентности будущего специалиста. В статье, на основе анализа научной литературы, раскрывается смысл понятия «профессиональная компетентность личности». Характеризируются основные структурные элементы профессиональной компетентности будущего специалиста: цель, смысловые компоненты, принципы, педагогические условия, организационные формы, методы, результат.

Ключевые слова: студент, будущий специалист, профессиональная компетентность, структурные компоненты.

SUMMARY

Ternopolskaya V.I. The structure of professional competence of future specialist. The article reveals the notion «professional competence of personality» according to analysis of scientific literature. It also characterizes the main structural elements of future specialist's professional competence: aim, essential components, principles, pedagogical conditions, organizational forms, methods, result.

Key words: students, future specialist, professional competence, formation, structural components.